

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

Трубавіної Ірини Миколаївни

на дисертацію Чернецької Юлії Іванівни

**„Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації
наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів”,**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка**

Існуючі проблеми в суспільстві завжди позначалися на стані криміногенної обстановки в ньому, приводять у частини населення до девіантної і делінквентної поведінки, у т.ч. до такого соціально-небезпечного явища як наркозалежність. Проблема полягає в тому, що вся соціальна сутність людини при вживанні наркотиків втрачається, що спонукає таких осіб до скоєння злочинів, приводить до втрати здоров'я, сенсу життя, страждань близьких, а суспільство страждає через втрату працездатної та, як правило, високоосвіченої, людини, яка могла б принести багато користі іншим людям. Наша країна успішно бореться з цим явищем силовими шляхами через протидію виробництва, розповсюдження і обігу наркотичних речовин. Але вживання наркотиків вже особиста справа людини, яка зробила свій вибір не на користь життя і реальних почуттів, спілкування, сім'ї, професійної діяльності, випала з реального життя і пішла в світ ілюзій. Тому запропонована робота є актуальною саме в особистісному аспекті, оскільки тільки соціально-педагогічна робота дає зразок іншої моделі поведінки без вживання наркотиків, яку не може дати заборона наркотиків та покарання за них. Не може це змінити навіть робота психологів – вона може змінити ставлення до наркотиків, але вона не дає моделі позитивної поведінки без наркотиків. Виконане ж Ю. І. Чернецькою дослідження, спрямоване на розв'язання проблеми наркозалежності в соціально-педагогічному контексті, передбачає розробку та обґрунтування теоретико-методичних основ соціально-

педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрах, що є актуальним в контексті рішень 30-ї Спеціальної сесії ГА ООН зі світової проблеми наркотиків, яка відбулася 16-22 квітня ц.р. у м. Нью-Йорк, США, і в якій взяла участь Україна, а також в контексті Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року тощо. Проблема подолання наркотичної залежності ускладнюється тим, що торгівля наркотиками є найбільш прибутковим злочином в світі поряд з торгівлею зброєю та людьми. Тому наркоторговці докладають величезні зусилля щодо збереження і примноження своїх доходів шляхом використання цілого арсеналу прийомів і методів залучення, тримання своїх жертв і недопущення відмови від наркотиків їх споживачів. Саме це робить дану роботу дієвим знаряддям боротьби зі злочинністю соціально-педагогічними шляхами.

Актуальність дослідження Ю. І. Чернецької викликана ще й тим, що нею порушено одну із складних для теоретичного узагальнення і практичної реалізації проблеми – повторного повернення наркозалежних до повноцінної життєдіяльності, оскільки в арсеналі соціально-педагогічної науки поки що обмаль робіт такої спрямованості, а практична діяльність із зазначеною категорією осіб ускладнюється відсутністю розробленого науково-методичного забезпечення саме в соціально-педагогічному аспекті. Актуальність дослідження Ю.І. Чернецької і в тому, що нею ґрунтовно проаналізовано вказані проблеми й запропоновано авторські ідеї щодо їх розв'язання, а саме: висвітлено соціально-педагогічний аспект теорії і практики ресоціалізаційної діяльності не тільки з наркозалежними, а й з їх родинами, досліджено питання створення спеціального середовища для можливості здійснення такої роботи, що підтверджує соціально-педагогічний аспект дисертації. Отже, доцільність та своєчасність дослідження не викликає жодних сумнівів.

Дослідження вирізняється логічною структурованістю та упорядкованістю, має всі необхідні структурні складові. Вступ присвячений розкриттю актуальності і ступеню розробленості проблеми дослідження, її

зв'язку із науковими програмами й темами. Ю.І. Чернецькою логічно визначено науковий апарат, викладено теоретико-методологічні засади й розкрито концепцію дисертаційної роботи; наукова новизна чітко сформульована, являють цінність практичні здобутки дисертантки. Наукова новизна вирізняється рівнями вирішення проблеми, логікою, послідовністю думок та системним підходом.

Цінним в роботі є огляд сучасних вітчизняних і закордонних досліджень з проблеми ресоціалізації наркозалежних, який виконано на підставі мультидисциплінарного аналізу дисертацій, авторефератів робіт і монографій, що дозволило автору виявити своє місце в цій сфері і визначити перспективні напрямки свого дослідження. Як позитивне відзначимо, що автор спирався в роботі на існуючі нормативно-правові документи, зокрема, на Закони України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, „Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді України”, „Про охорону дитинства”, володіє добрим знанням міжнародних документів з проблеми, навіть проаналізовано нормативні акти окремих країн. Автором в роботі проведено ґрунтовний аналіз рішення проблеми ресоціалізації в Україні та за кордоном, виділено навіть підходи та етапи вирішення проблеми в історичному плані, узагальнено 3 типи допомоги наркозалежним. У дисертації Ю. І. Чернецької чітко обґрунтовано авторське бачення соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних як різновиду соціально-педагогічної діяльності в середовищі ресоціалізації, яка спрямована на наркозалежних з метою досягнення ними високого рівня соціального розвитку, оволодіння і відтворення досвіду позитивного функціонування в суспільстві, а також як різновиду професійної діяльності, спрямованої на членів родин наркозалежних осіб, з метою подолання їх співзалежності. Відзначимо, що існуючі інші роботи з проблеми ресоціалізацію наркозалежних розглядають її з окремо з медичного, правового, соціального аспектів, стосуються самих наркозалежних без контексту родини або тільки в контексті середовища тощо. Автор же спирається на всі фактори соціалізації та використовує потенціал родини як

фактор ресоціалізації, хоча сім'ю завжди розглядали в дослідженнях лише як фактор соціалізації. Тому розуміння сім'ї як партнера в ресоціалізації наркозалежних є дуже цінним в роботі. Цінним в роботі є звернення до історичного, порівняльного та політичного аналізу проблеми, що свідчить про володіння автором методологією соціально-педагогічного дослідження докторського рівня. Автором проаналізовано значний обсяг матеріалу в цих аспектах і зроблено ґрунтовні висновки, які дозволили визначити свій погляд на рішення проблеми. Особливо слід відзначити комплекс підходів, які автор обрав, обґрунтував і розкрив в якості методології і теорії дослідження. Всі вони простежуються в роботі червоною стрічкою в різних її частинах.

Авторський погляд Ю. І. Чернецької чітко простежується в напрямках надання соціально-педагогічної допомоги з ресоціалізації наркозалежним. Так, перший напрям стосується *соціально-педагогічної роботи з наркозалежними в середовищі ресоціалізації*. Зміст такої роботи полягає в діагностиці потреб наркозалежних, їх соціальному навчанні і вихованні, соціальній адаптації до середовища ресоціалізації, соціальній реабілітації. Другий напрям полягає в *соціально-педагогічній роботі з наркозалежними поза середовищем ресоціалізації* і реалізується через корекційно-профілактичну роботу, організацію соціального супроводу родини, сприяння в налагодженні нормальної життєдіяльності, допомогу в соціальній інтеграції та конструюванні сприятливого середовища життєдіяльності. Третій напрям стосується *соціально-педагогічної роботи з батьками наркозалежної особи* й полягає у виявленні потреб і проблем співзалежних членів сім'ї, подоланні співзалежності (корекції небажаних співзалежних патернів поведінки), організації соціального навчання (просвітницька робота з підвищення підтримуючого потенціалу родини), соціальному супроводі сім'ї наркозалежного у постреабілітаційний період. Таким чином, бачимо систему роботи щодо ресоціалізації наркозалежних, яку побудовано автором в кращих традиціях факторів соціалізації. Значний інтерес становлять наукові пошуки авторки у напрямі розкриття сутності концептуального положення щодо

середовища ресоціалізації наркозалежних осіб, яке вбудоване в середовище реабілітаційного центру і одночасно є складовою соціального середовища. Такий підхід дозволив Ю. І. Чернецькій розв'язати суперечність, що полягає в необхідності повернення в соціальне середовище наркозалежного як повноцінного члена суспільства – та ізоляваністю систем реабілітації, які перешкоджають цьому. Одночасна робота з родиною дозволяє здійснювати і повернення особистості в сім'ю, оскільки проблемою таких осіб є втрата родинних цінностей, цінності сім'ї, конфлікти з родиною. При цьому сім'ї теж потрібна допомога по поверненню її члена та відновленню стосунків, зміна ставлення до того, хто вживав наркотики, знаходження йому місця в родині і включення в родинні зв'язки. Саме це й пропонує автор через соціально-педагогічну роботу з сім'єю як підтримку і навчання родини жити в нових умовах з ресоціалізованою нормальною людиною. При цьому закордонні дослідження такого плану наголошують на іншому аспекті – на навчанні жити з наркозалежним, який сам несе відповідальність за свій вибір і своє життя, та на підтримці в подоланні залежності. Автор же пішов далі.

Відзначимо, що оригінальною є надана Ю.І. Чернецькою детальна характеристика *збагаченого середовища ресоціалізації наркозалежних* як сукупності психологічних, соціальних, педагогічних умов, які враховують необхідність відновлення здоров'я (фізичну і психологічну реабілітацію), поновлення (збереження і розвиток) соціально-корисних зв'язків, формування і розвиток нового соціально позитивного досвіду на основі інтенсивного засвоєння моральних, культурних цінностей, правових і соціальних норм, просоціальної поведінки, а також здійснення соціальної активності в різних видах діяльності (дозвілєвої, трудової, соціокультурної тощо) із залученням різноманітних суб'єктів ресоціалізації. Це потрібно для попередження нової залежності, наприклад, від релігії, в яку наркозалежні попадають, якщо позбавляються від своєї залежності в релігійних центрах ресоціалізації, про що говорить автор в роботі при аналізі різних установ та організацій, які задіяні в рішенні проблеми.

Відзначимо, що зазначені наукові здобутки знайшли відображення в ході практичної діяльності. Так, при розробці педагогічних технологій ресоціалізаційної діяльності Ю.І. Чернецька проводила соціально-педагогічні тренінги, організовувала роботу в групах самопомоги, заняття в терапевтичній спільноті. Зокрема, проведені лекції для батьків „Сім'я, її види і функції”, „Дисфункційні сім'ї”, „Хвороби емоцій, емоційна незрілість як чинник залежної поведінки”, „Трикутник Карпмана і поведінка співзалежного”, „Батьківський контроль та його наслідки”, „Психологічні межі особистості в родині” є значним когнітивним підґрунтям для розуміння особливостей проведення ресоціалізаційної діяльності як з наркозалежними, так і з їх родинами.

Варто підкреслити й практичну значущість наукової праці, що полягає у розробці методично-процесуального забезпечення та експериментальній перевірці педагогічних системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних; створенні програми такої роботи в умовах реабілітаційних центрів, яка містить у собі конкретні форми, методи і засоби соціально-педагогічної роботи з наркозалежними як в середовищі реабілітаційного центру, так і у відкритому соціумі.

Дослідно-експериментальна перевірка ефективності системи Ю. І. Чернецькою є переконливою, що підтверджено із застосуванням методів математичної статистики. Авторкою розроблено критерії, показники й рівні ресоціалізованості наркозалежних, які знайшли втілення в експериментальному дослідженні з ресоціалізації, отримані результати підтвердили тезу про ефективність запровадженої системи соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних, про що свідчать істотні якісні та кількісні зміни показників рівнів ресоціалізованості наркозалежних в експериментальній групі.

У цілому, вважаємо, що дисертаційна робота є цілісним самостійним дослідженням, виконана на високому науково-теоретичному рівні, мету та завдання роботи досягнуто в цілому, а автор дослідження є зрілим вченим. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Результати

дослідницької роботи пройшли достатню апробацію, викладені в 50 працях, зокрема: 1 монографії, 2 навчально-методичних і 1 навчальному посібнику, 21 статті у наукових фахових виданнях України та виданнях інших держав, з яких 2 статті у періодичних закордонних виданнях, та 3 у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз.

Відзначаючи відповідність рукопису необхідним вимогам до дисертаційних досліджень, схвально оцінюючи його зміст, структуру, вважаємо за потрібне висловити деякі пропозиції та зауваження:

1. На нашу думку, більш детального обґрунтування потребує термін „залежні особи”, оскільки поєднує у собі різноманітні форми залежної поведінки, в тому числі, емоційні прояви залежності, супутні залежності. Побажанням автору, який творчо розробив теоретико-методичні основи ресоціалізації наркозалежних, може бути необхідність визначення специфіки залежності людини від наркотиків в системі всіх залежностей і проаналізувати їх взаємозв'язок, а також виявити спільні зміст, форми та методи роботи, які можна використовувати для всіх залежних. Цікаво було б виявити як мотивуючий фактор до ресоціалізації наслідки вживання наркотиків для особистості, її родини, дітей, суспільства і прослідкувати, як ця інформація впливає на процес ресоціалізації тих наркозалежних, які брали участь в експерименті, зокрема, в гендерному аспекті.

2. Доцільно було б зробити в роботі портрет наркозалежного як об'єкта та суб'єкта ресоціалізації перед обґрунтуванням теоретико-методологічних основ ресоціалізації.

3. Відзначимо, що виділені автором етапи рішення проблеми ресоціалізації наркозалежних в історії нашої країни не є обов'язковим для спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка, але автор це зробив в контексті пошуку шляхів вирішення проблеми. Разом з цим зауважимо, що для їх виділення і авторської назви необхідно було назвати як мінімум 3 критерії, за якими вони виділялися і прослідкувати їх протягом аналізованого часу.

4. На с. 100 дисертаційного дослідження подано великий перелік нормативних актів щодо соціальної роботи з наркозалежними, що підтверджує наявність умов в нашій країні для здійснення соціально-педагогічної роботи з наркозалежними, але його аналіз не проведено автором.

5. Автор подекуди використовує в тексті вислови типу «на нашу думку», «бачимо» та ін., які не є стилістично виправданими для обґрунтування ідей і змісту дослідження.

Але висловлені зауваження не знижують цінності, наукової новизни та практичного значення роботи і є всі підстави стверджувати, що дисертаційна робота Чернецької Юлії Іванівни „Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів” відповідає п.п. 9, 10, 12, 13, 14 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 №567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор

кафедри загальної педагогіки

та педагогіки вищої школи

Харківського національного

педагогічного університету імені Сковороди

 I. M. Трубавіна

